

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
«ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΠΙΝΤΟΣ»

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
«ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΠΙΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΙΕΡ. ΠΙΝΤΟΥ»

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Αθήναι, Ιούνιος 2009

**Α. ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
«Ιερώνυμος Δ. ΠΙΝΤΟΣ»**

**Καθηγητής Ιερώνυμος Δ. ΠΙΝΤΟΣ
1911-1981**

Ο ΠΡΟΤΟΠΟΡΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Με την έκδοση του τόμου αυτού η Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών εκπληρώνει ένα χρέος τιμής προς τον Πρύτανη και Καθηγητή της Ιερώνυμο Πίντο, που με ζήλο και αφοσίωση πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες στην επιστήμη, στη σπουδάζουσα νεολαία και στη δημόσια ζωή της Χώρας.

Στις αίθουσες διδασκαλίας ο Καθηγητής Πίντος καθήλωνε πάντοτε τους πολυπληθείς ακροατές του, γιατί ο λόγος του ήταν ζωντανός, περιεκτικός, αντικειμενικός και άμεσος. Και στις αίθουσες των συνεδριάσεων όμως, οι Συνάδελφοί του τον ακούαμε με πολλή προσοχή στη συστηματική παρουσίαση των σκέψεών του «με χάρη και πειθώ». Η πολύπλευρη εμπειρία, οι αστείρευτες γνώσεις του και ο ορθολογικός τρόπος προσέγγισης των προβλημάτων του έδιναν τη δυνατότητα να γεφυρώνει αντιμαχόμενες απόψεις, να προωθεί με ταχύτητα τη διερεύνηση των διαφόρων θεμάτων, να προβάλλει τεκμηριωμένες λύσεις και να αναλαμβάνει ευθύνες. Η συμμετοχή του στην Κυβέρνηση (1945), η τοποθέτησή του σε υψηλές θέσεις στη Δημόσια Οικονομική Διοίκηση, η μακρόχρονη υπηρεσία του στο διεθνή χώρο και η συγγραφική και ερευνητική του δραστηριότητα τον κατατάσσουν, χωρίς αμφιβολία, σε ξεχωριστή θέση στο πάνθεο των σύγχρονων Ελλήνων Οικονομολόγων και κοινωνικών Αγωνιστών.

Το ήθος του Καθηγητή Πίντου και οι στέρεες και βαθειές δημοκρατικές του πεποιθήσεις τον έφεραν πολλές φορές σε σύγκρουση με τον ολοκληρωτισμό και τη συντήρηση. Και οι συνέπειες δεν ήταν ασήμαντες. Έχασε δύο φορές τις θέσεις, που κατείχε και εκπατρίστηκε. Έμεινε όμως, μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του προσηλωμένος στα ιδανικά της Δημοκρατίας και της ισότητας στην κατανομή των αγαθών της ανάπτυξης.

Για τους Μαθητές, Συνεργάτες και Συναδέλφους του ο Καθηγητής Πίντος παραμένει το υπόδειγμα του ανθρώπου που προχωρά στην εφαρμογή των ιδεών του με τη μεθοδική δράση και που στέκεται απέναντι στα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα του καιρού

μας με διάθεση αγωνιστική και ταυτόχρονα ανοιχτή στην αναζήτηση καινούργιων δόμων.

Μια σύντομη παρουσία των πιο σημαντικών βιογραφικών στοιχείων του Καθηγητή Πίντου ακολουθεί αμέσως:

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1911, θεωρούσε όμως τον εαυτό του Σαντορινιό γιατί από το ιστορικό νησί της Θήρας κατάγονταν οι Γονείς του. Σπούδασε νομικά (1930) και οικονομικές και πολιτικές επιστήμες (1931) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Και τα δύο πτυχία του έχουν το βαθμό άριστα. Δικηγόρος και Οικονομολόγος με σημαντική κατάρτιση και στη Φιλοσοφία του Δικαίου έρχεται πρώτος μεταξύ δεκάδων υποψηφίων στο «Δαμάρειο Διαγώνισμα» με βαθμό άριστα (9,16) και ως υπότροφος πια παρακολουθεί συστηματικές μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Το 1935 ανακηρύσσεται αριστούχος Διδάκτορας του γνωστού αυτού Γερμανικού Πανεπιστημίου στις οικονομικές επιστήμες. Μετά εγγράφεται και παρακολουθεί ειδικά φροντιστήρια ως Research Student στη φημισμένη LONDON SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE. Το 1936 εκλέγεται Υφηγητής εφαρμοσμένης πολιτικής οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και παίρνει αμέσως εντολή διδασκαλίας. Το 1938 γίνεται Καθηγητής της Σχολής Ευελπίδων και το 1940 Επικουρικός Καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου.

Το 1947 εκλέγεται τακτικός Καθηγητής της έδρας της εφαρμοσμένης οικονομίας στην Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών.

Οι προοδευτικές πεποιθήσεις του είχαν ως συνέπεια τη διακοπή της ακαδημαϊκής του σταδιοδρομίας στην Ελλάδα και τη συνέχισή της στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, όπου από το 1956 άρχισε να διδάσκει ως Καθηγητής μαθήματα σχετικά με τα οικονομικά προβλήματα των υπανάπτυκτων χωρών. Το 1961 επιστρέφει στη χώρα μας και εκλέγεται τακτικός Καθηγητής της έδρας της οικονομικής γεωγραφίας (οικονομικής του χώρου) στην Πάντειο Α.Σ.Π.Ε.. Μετά από επτά χρόνια (1968) παύεται από τη θέση του με απόφαση της δικτατορίας και επανέρχεται το 1974, όταν πια αποκαταστάθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί. Το 1975 εξελέγη Πρύτανης της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών. Στην περίοδο αυτή ίδρυσε το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης της Σχολής και παρέμεινε Πρόεδρος του Διοικητικού του Συμβουλίου μέχρι του θανάτου του (1981).

Παράλληλα με την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία ο Καθηγητής Πίντος ανέπτυξε έντονη κοινωνική και επαγγελματική δραστηριότητα. Έτσι, το 1939 άρχισε να εργάζεται στην Τράπεζα της Ελλάδος, ως εισηγητής στο Γνωμοδοτικό Συμβούλιο της Τράπεζας. Στη διάρκεια της Κατοχής οργανώθηκε στην Εθνική Αντίσταση και στρατεύτηκε στον αγώνα του Λαού μας. Στη Κυβέρνηση Βούλγαρη-Βαρβαρέσσου (1945) του ανατίθενται καθήκοντα Υφυπουργού εφοδιασμού με ευρύτατες αρμοδιότητες στο εμπόριο και τη βιομηχανία. Στον επόμενο χρόνο γίνεται συντονιστής του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου της Τράπεζας της Ελλάδος και φεύγοντας στο μεταξύ από την Ελλάδα καταλαμβάνει τη θέση του Οικονομικού Συμβούλου στην Πρεσβεία μας στο Λονδίνο και μετά στην Πρεσβεία μας στην Ουάσιγκτον. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα τον υποχρεώνουν να διακόψει κάθε συνεργασία με την Κυβέρνηση και να αναλάβει στο τέλος του 1946 τη σημαντική θέση του Οικονομικού Συμβούλου για θέματα εκβιομηχάνισης και τεχνικής βοήθειας προς τις υπανάπτυκτες χώρες, στη Γενική Γραμματεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.). Στη θέση αυτή έμεινε μέχρι το 1961. Στην περίοδο 1950-1951 υπηρέτησε ως Ειδικός Σύμβουλος οικονομικής ανάπτυξης στην Κυβέρνηση της Λιβύης και υπαρχηγός της Αποστολής του Ο.Η.Ε. στη χώρα αυτή.

Στην Ελλάδα γύρισε, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω το 1961, και ίδρυσε την Εταιρεία Ερευνών Επαρχιακής Οικονομίας, που με τη δραστηριότητά της έθεσε το κρίσιμο περιφερειακό πρόβλημα της χώρας στην Πολιτική Ηγεσία, στο Τύπο και στο Λαό. Μετά την

εκλογική νίκη της Ένωσης Κέντρου (1963) ανέλαβε τη θέση του υποδιοικητή της Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α.) και έγινε αντιπρόσωπος της Ελλάδος στην Επιτροπή για τη βιομηχανική ανάπτυξη του Ο.Η.Ε. και μέλος του Ανωτάτου Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Οικονομικής Ανάπτυξης. Από τις θέσεις αυτές παύτηκε το 1967, μαζί με την κατάλυση της Δημοκρατίας. Το 1978 έγινε μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής του Συμβουλίου Κοινωνικής και Οικονομικής Πολιτικής (Σ.Κ.Ο.Π.).

Το συγγραφικό και ερευνητικό έργο του Καθηγητή Πίντου, είναι επίσης πλούσιο, πρωτότυπο και πολύπλευρο. Αναφέρουμε τα πιο σημαντικά έργα του με χρονολογική σειρά: «Αστικό Δίκαιο, Κληρονομικό και Εμπράγματο», «Τα αίτια και αι διακυμάνσεις της ανεργίας εν Ελλάδι» (1934), «Εξίσωσις επενδύσεως και αποταμιεύσεως εν τη συγχρόνω οικονομική θεωρία» (1935), «Die Preis bestimmung in unvollständigen Monopol» (1935), «Συμβολή εις την Θεωρίαν των νόμων της παραγωγής» (1937), «Θεωρητική ανάλυση των τιμών εν τη συγχρόνω οικονομία», «Η σημασία του χρόνου εις την θεωρίαν της παραγωγής» (1938), «The Foreign exchange control in Greece» (1938), «Μεθοδολογικά προβλήματα του Οικονομικού Προγραμματισμού» (1960), «Παραδόσεις Οικονομικής του Χώρου» (1964) κ.ά. Ιδιαίτερα πρέπει να σημειωθεί η δημοσίευση πληθώρας άρθρων¹ και μελετών σε περιοδικά και εφημερίδες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Αναφέρουμε - τέλος - τις εκατοντάδες εκθέσεις του Καθηγητή Πίντου για θέματα εκβιομηχάνισης και ανάπτυξης γενικά των υπανάπτυκτων χωρών, μέσα στα πλαίσια της προσφοράς των υψηλής επιστημονικής στάθμης υπηρεσιών του στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.

Από τη θεωρητική σκοπιά, τα έργα του για την εξίσωση επένδυσης και αποταμίευσης και για τους νόμους της παραγωγής αποτελούν ιδιαίτερα αξιόλογη συμβολή στην έρευνα των οικονομικών φαινομένων. Το συγγραφικό του έργο γενικά διακρίνεται για την επιστημονική ενημερότητα, τη διεισδυτική ανάλυση και την μεθοδολογική αρτιότητα. Σ' όλο του το έργο, πάντως, προβάλλει η πίστη του στον οικονομικό προγραμματισμό και στην καθιέρωση κριτηρίων ισότητας και δικαιοσύνης στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής. Ιδιαίτερης αξίας νομίζουμε, ότι είναι οι κρίσεις του Καθηγητή Κυριάκου Βαρβαρέσσου για το συγγραφικό έργο του Καθηγητή Πίντου. Παραθέτουμε πιο κάτω χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

Για τη μελέτη του επί υφηγεσία «Η θεωρητική ανάλυση των μεταβολών των τιμών εν τη συγχρόνω οικονομία»:

«...Την όλην μελέτην διακρίνει ερευνητική πρωτοβουλία περί την επίλυσιν θέματος δυσχερεστάτου εν τη οικονομική θεωρία. Η προσπάθεια αυτή καταδείκνυται και εις τας επί μέρους ευστόχους λύσεις του συγγραφέως...».

Προφητικό ίσως πρέπει να θεωρηθεί το πολυσυζητημένο άρθρο του (Εις το κατώφλι της «Νέας Εποχής» «ΒΗΜΑ» 15-8-1963), που ανάμεσα στ' άλλα έγραφε:

«Η εποχή όμως της «Ειρήνης» θα είναι εκτάκτως συναγωνιστική εις τον οικονομικόν τομέα. Προνομακαί μεταχειρίσεις -επί των οποίων φευ! πάντοτε ηλιθίζαμεν και σπανίως ωφελήθημεν- επί τη βάσει στρατηγικών ή ιστορικών λόγων θ' αποκλείωνται κατά βάσιν. Η επιβίωσις της χώρας θα εξαρτάται εις τον οικονομικόν τομέα, από την ανάπτυξιν της

1. Μνημονεύουμε ιδιαίτερα τα τρία άρθρα του στο «ΒΗΜΑ» (1, 13 και 14-8-1959) για τον οικονομικό προγραμματισμό στις αναπτυσσόμενες χώρες, που παρουσίασε στο ελληνικό κοινό η έγκυρη εφημερίδα μ' ένα ιδιαίτερα κολακευτικό πρόλογο για το συγγραφέα τους. Τα άρθρα αυτά «τάραξαν τα νερά» του Ακαδημαϊκού και του Πολιτικού ελληνικού χώρου.

παραγωγικότητός της και την προσαρμογήν του κόστους της παραγωγής της εις τα διεθνή επίπεδα. Αι ολίγαι αυταί λέξεις, εν τούτοις, περικλείουν την ανάγκην ολοκλήρου ριζοσπαστικού οικονομικού προγράμματος».

Σημαντική, επίσης, συμβολή στις διαπραγματεύσεις της χώρας μας με την Ε.Ο.Κ. ήταν η σειρά άρθρων του στην «ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ» (10-10-74 επ.) για τη σύσταση Διακομματικής Επιτροπής χειρισμού του θέματος. Τα άρθρα αυτά προκάλεσαν δηλώσεις παραγόντων του Πολιτικού κόσμου και των Παραγωγικών Τάξεων, στις οποίες τόνιζαν την σημασία των απόψεων του Καθηγητή Πίντου για τη διαμόρφωση των σχέσεών μας με την Ε.Ο.Κ..

Ειδικά, όμως, για τη μελέτη «Η εξίσωσις επενδύσεως και αποταμιεύσεως εν τη νεωτέρα οικονομική θεωρία» η κρίση του Βαρβαρέσσου, είναι πραγματικά αξιοπρόσεκτη:

«...Αποτελεί ανάλυσιν της νεωτέρας θεωρίας του Keynes ήτις τόσας προεκάλεσε συζητήσεις εν τη επιστήμη... Προτάσσει σειράν επιτυχών παρατηρήσεων, αίτινες ου μόνον δεικνύουσιν αυτόν κάτοχον του προβλήματος, αλλά και δύνανται να συντελέσουν, εις την γενικωτέραν αναπροσαρμογήν των επί του ζητήματος επιστημονικών αντιλήψεων».

Συμπληρώνουμε ακόμη δυό λόγια για τη γλωσσομάθειά του: μιλούσε και έγραφε άριστα αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά και ιταλικά.

Η διδασκαλία του Καθηγητού Πίντου δεν κάλυπτε μόνο, σ' όλη την έκταση και το βάθος, τη θεωρητική διάσταση του θέματος που διαπραγματευόταν, αλλά ήταν πάντοτε εμπλουτισμένη με πολλά παραδείγματα από τη τεράστια διεθνή εμπειρία του στην πολιτική, τη διπλωματία και την οικονομία. Η φιλοσοφική του κατάρτιση, εξ άλλου και ο έντονος κοινωνικός προσανατολισμός της σκέψης του έδινε στους σπουδαστές πολυεδρική εικόνα των προβλημάτων. Ποτέ δεν περιοριζόταν στα στενά όρια της τεχνοκρατικής ανάλυσης. Θεωρούσε ότι οι ποιοτικές όψεις των εμπειρικών δεδομένων είναι εκείνες που δίνουν το μέγεθος του δυναμισμού των κοινωνικών μεταβλητών. Η αντίληψη αυτή ώθησε τον Καθηγητή Πίντο στην καθιέρωση πολυήμερων επιτόπιων επιστημονικών ερευνών, που τις ωνόμαζε «ασκήσεις περιφερειακής ανάπτυξης». Οι Σπουδαστές της Παντείου Α.Σ.Π.Ε. με ενθουσιασμό δήλωναν συμμετοχή και εργάζονταν συστηματικά για την επιτυχία των ασκήσεων. Για το ζήλο και το ενδιαφέρον των Σπουδαστών και την ιδέα του Καθηγητή Πίντου έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο Ελληνικός και ο Διεθνής Τύπος. Σκόπιμο θεωρούμε να αναδημοσιεύσουμε εδώ μερικά αποσπάσματα από δημοσιεύματα εφημερίδων για την άσκηση στον προβληματικό Νομό Θεσπρωτίας.

Οι «TIMES του Λονδίνου» (23-4-1963) αφιέρωσαν ένα μεγάλο ρεπορτάζ του ανταποκριτού τους στην Αθήνα, που συνοδευόταν από σχετικό χάρτη. Το ρεπορτάζ άρχιζε έτσι:

«Μιά παγερή, υγρή χειμωνιάτικη μέρα, περίπου 80 νέοι Φοιτητές από την Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών στην Αθήνα βγήκαν απ' τα λεωφορεία τους και σκόρπισαν σ' ολόκληρο το Νομό Θεσπρωτίας, στη ΒΔ γωνιά της Ελλάδας ακριβώς νότια από τα Αλβανικά σύνορα. Σκαρφάλωσαν σε κατοστράχαλα βουνά για να μιλήσουν με βοσκούς, περπάτησαν σε λασπωμένα μονοπάτια για να φθάσουν σε απομονωμένα χωριά και για πέντε μέρες μάζεψαν τα βασικά στοιχεία για μιά άσκηση στον περιφερειακό οικονομικό προγραμματισμό»...

Στο ίδιο ρεπορτάζ ο Καθηγητής Πίντος μιλούσε με πολύ πάθος για την ισόρροπη ανάπτυξη στον Ελληνικό χώρο, για τη φτώχεια του αγροτικού πληθυσμού και για την α-

νάγκη κινητοποίησης των υλικών πόρων και πνευματικών δυνάμεων της χώρας για την αντιμετώπιση του περιφερειακού προβλήματος και ιδιαίτερα της μετανάστευσης.

Στις 6-4-1963 τα «ΝΕΑ» δημοσιεύουν πολύσηλο άρθρο του Αστέρη Στάγκου «για την πρωτότυπη άσκηση περιφερειακής ανάπτυξης των Σπουδαστών της Παντείου». Ανάμεσα στ' άλλα γράφουν τα «ΝΕΑ»:

«Η οικονομική ανάπτυξη του τόπου, η μελέτη των δυνατοτήτων του είναι υπόθεση εθνική, υπερχομματική. Υπόθεση στην οποία χωρούν όλοι -τόσο η κρατική όσο και η ιδιωτική πρωτοβουλία. Κάθε συμβολή στην προσπάθεια είναι πολύτιμη. Ιδιαίτερα, όταν η συμβολή αυτή κινητοποιεί τα νιάτα, τη σπουδάζουσα νεολαία, από την οποία θα ξεπηδήσει η αυριανή ηγεσία του τόπου. Κι όταν δίνει στον αγροτικό πληθυσμό την απόδειξη ότι οι πολίτες, οι διανοούμενοι, οι επιστήμονες βρίσκονται κοντά του».

Γιά την ίδια άσκηση έγραψε χαρακτηριστικά η «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» στις 24-3-1963:

«Η επίσκεψις της σπουδαζούσης νεολαίας, εκτός των χρησίμων στοιχείων που συνέλεξαν, επέτυχε και κάτι πλέον πολύτιμον: Ενεφύσησεν εις τους κατοίκους της Θεσπρωτίας την πρώτην πνοήν αισιοδοξίας... (οι κάτοικοι) με συγκίνησιν είδαν τον Αθηναίον Φοιτητήν να τους προτρέπη να αγαπήσουν την γήν των και να την καλλιεργήσουν με τας συγχρόνους μηχανάς».

Με αφορμή την άσκηση αυτή ο Καθηγητής Πίντος έδωσε συνέντευξη Τύπου μετά την επιστροφή του από τη Θεσπρωτία και δημοσίευσε και ο ίδιος σχετικά άρθρα για να υποστηρίξει την αρχή, ότι «η επιτυχία στην περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί προϋπόθεση της επιτυχούς γενικής ανάπτυξης της χώρας» και να ζητήσει από την Κυβέρνηση την εκπόνηση και εφαρμογή προγραμμάτων ανάπτυξης των προβληματικών περιοχών, με βάση την θεωρία της ενότητας του εθνικού χώρου, που ο ίδιος διαμόρφωσε.

Ενδεικτικά μόνο αναφέραμε την άσκηση αυτή. Έγιναν πολλές παρόμοιες ασκήσεις σεμνάκια, συζητήσεις κ.ά.. Ο διάλογος ανάμεσα στον Καθηγητή και τους Φοιτητές του ήταν συνεχής και αποσκοπούσε πάντοτε στην ενεργοποίηση της νεολαίας για την προβολή και επίλυση του περιφερειακού προβλήματος.

Από το 1961 που ξαναγύρισε στην Ελλάδα άρχισε ο Καθηγητής Πίντος με ομιλίες, συνεντεύξεις, άρθρα και ταξίδια στην επαρχία να ασχολείται με την περιφερειακή ανάπτυξη. Μιλούσε με θέρμη, με πειστικότητα και γνώση. Προβλημάτιζε και ενθουσίαζε τον ακροατή του. Έτσι, στην πρόσκλησή του βρήκε πολλούς νέους Επιστήμονες, αλλά και Συναδέλφους του από τις Ανώτατες Σχολές, πρόθυμους, να τον βοηθήσουν στην ίδρυση της Εταιρείας Ερευνών Επαρχιακής Οικονομίας, κοινωφελούς επιστημονικού σωματείου του ανέπτυξε σημαντική και γόνιμη δράση. Έφερε στο άμεσο ενδιαφέρον της Πολιτείας και της κοινής γνώμης το πρόβλημα της περιφερειακής ανάπτυξης. Μελέτησε την οικονομία διαφόρων περιοχών, κινητοποίησε τους επαρχιακούς συλλόγους στην Αθήνα, διοργάνωσε σεμνάκια για στελέχη επαρχιακών υπηρεσιών και οργανώσεων κ.ά.. Η δραστηριότητα της Εταιρείας σταμάτησε όπως ήταν επόμενο το 1967.

«Η δράση της Εταιρείας Ερευνών Επαρχιακής Οικονομίας», έγραφε ο ίδιος, «στηρίζεται στη θεωρία του ενιαίου εθνικού χώρου, βασική αρχή της οποίας είναι, ότι μόνον διά της γενικεύσεως του κινήματος της περιφερειακής αναπτύξεως, θα είναι δυνατόν να επιτευχθεί ισομερής και ταχεία οικονομική πρόοδος εις την χώραν» (Ε.Ε.Ε.Ο.: Περιφερειακή Ανάπτυξις και Προγραμματισμός, 1965, σελ. 7).

Στην ιδρυτική της διακήρυξη η Ε.Ε.Ε.Ο.² ετόνιζε:

«Εις πάντα αντικειμενικόν ερευνητήν περιοδεύοντα οπουδήποτε από της Ορεστιάδος εις την Σητεΐαν είναι δυνατόν να γίνη αντιληπτόν, ότι η μετανάστευσις εις το εξωτερικόν της νέας γενεάς, η εγκατάλειψις της υπαίθρου, η συγκέντρωσις εις τας Αθήνας και την Θεσσαλονίκην, αποτελούν απλώς συμπτώματα της δημιουργίας αγωνιώδους ψυχολογικής καταστάσεως διά το διαγραφόμενον μέλλον του Επαρχιακού χώρου».

«Η κινητοποίησις των πνευματικών, τεχνικών και υλικών δυνάμεων των ελληνικών επαρχιών, προς τον σκοπόν της ολοκληρωμένης συμμετοχής του ελληνικού χώρου εις τον αγώνα της αναπτύξεως, αποτελεί το κήρυγμα της Ε.Ε.Ε.Ο., το οποίον εύχεται η Εταιρεία να γίνη αντιληπτόν εις πάσαν -και την πλέον απομακρυσμένην και την πλέον πτωχήν- γωνίαν της ελληνικής γης» (16-10-1962).

Αναφέρουμε παρακάτω μερικές από τις δραστηριότητες της Εταιρείας:

- Πρόβαλλε έντονα τη δημοσίευση στοιχείων για το περιφερειακό πρόβλημα στην Αθήνα και την επαρχία.

- Ωργάνωσε σεμινάριο με ξένους και Έλληνες ειδικούς για την περιφερειακή ανάπτυξη και τον προγραμματισμό (28-5 μέχρι 4-6 1964). Οι εισηγήσεις εκδόθηκαν σε τόμο. Με τηλεγράφημά του ο τότε Υπουργός Προεδρίας και σημερινός Πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου ανακοίνωσε στο σεμινάριο: «...εκφράζω τα συγχαρητήριά μου για τη γόνιμο δραστηριότητα της Εταιρείας. Η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί ουσιώδες τμήμα του κυβερνητικού σχεδίου οικονομικού προγραμματισμού και η επιμόρφωση στελεχών είναι εξαιρετικής σημασίας διά την επιτυχίαν του έργου» (28-5-64).

- Συνεργαζόταν με πολλές διεθνείς Οργανώσεις περιφερειακής ανάπτυξης, Πανεπιστήμια και Ινστιτούτα του εξωτερικού.

- Εκπροσώπησε την Ελλάδα στο ΙΙ Διεθνές Συνέδριο Περιφερειακής Ανάπτυξης που έγινε στη Ρόδο τον Απρίλιο του 1963.

- Δημιούργησε το «Βήμα της Επαρχίας στην Πρωτεύουσα» με διαλέξεις Δημάρχων και στελεχών επαρχιακών οργανώσεων για τα προβλήματα της περιοχής τους.

- Επραγματοποίησε πολλές έρευνες στα επαρχιακά διαμερίσματα της χώρας.

Η έκδοση για το Νομό Έβρου (1966) είναι χαρακτηριστική της υψηλής ποιότητας των επιστημονικών δημοσιευμάτων της Εταιρείας.

- Διευκόλυνε τις επαρχιακές οργανώσεις στη διατύπωση, με επιστημονική τεκμηρίωση, των αιτημάτων τους προς τις Αρχές.

- Συμμετείχε σε διάφορες Επιτροπές Υπουργείων και γνωμοδοτούσε για θέματα περιφερειακής ανάπτυξης.

Η Εταιρεία ήταν ο πρόδρομος του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης.³

Νομίζουμε, ότι ολόκληρο το έργο της Εταιρείας σκιαγραφείται επιγραμματικά στην τελευταία παράγραφο της ομιλίας του Καθηγητού Πίντου, στην τελετή λήξης του σεμιναρίου του 1964:

2. Βλ. εν συνεχεία το σχετικό κείμενο.

3. Βλ. εν συνεχεία απόσπασμα του σχετικού Π.Δ. 759/1975 (άρθρο 2). Άρθρο του Καθηγητού Κωνστ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ περί του Ι.Π.Α. βλ. στο: ΠΑΝΤΕΙΟΣ ΑΝΩΤ. ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤ. ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: ΜΝΗΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ Δ. ΠΙΝΤΟΥ. Τμητι. Τόμος. Αθήναι, 1984, σελ. 31-45.

«Οραματιζόμεθα ένα ενιαίο Εθνικό σύνολο ισορρόπως ανεπτυγμένο, επί τη βάση των αρχών της κοινωνικής, αλλά και της χωροταξικής δικαιοσύνης, παλαιομέν δια την συγκράτησιν των ανθρώπων μας εις την γήν μας και διά την δημιουργίαν ευκαιριών απασχολήσεως με ικανοποιητικήν αμοιβήν, είμεθα πεπεισμένοι, ότι μία καλλιτέρα αύριον μας περιμένει. Αυταί είναι αι αρχαί, τας οποίας θέλομεν να διακηρύξητε, αγαπητοί φίλοι, εις τας περιοχάς σας. Και κάτι άλλο ακόμη: Μεταδώσατε το μήνυμα, ότι εδώ εις τας Αήνας, υπάρχει «μια γωνιά» της Επαρχίας, τα Γραφεία της Εταιρείας Ερευνών Επαρχιακής Οικονομίας και μερικοί άνθρωποι, οι οποίοι αγαπούν τους κατοίκους της υπαίθρου και μοχθούν διά την προκοπήν των».

Στις 28-4-1964 ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου διορίζει τον Καθηγητή Πίντο Υποδιοικητή ανάπτυξης της Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Ανάπτυξης. Οι αρμοδιότητές του ήταν σημαντικές γιατί είχαν ως αντικείμενο τον προγραμματισμό εργασιών της Τράπεζας, την ίδρυση νέων επιχειρήσεων, τις μελέτες των μεγάλων δανείων, τις συμμετοχές στις επιχειρήσεις και τη διεθνή δραστηριότητα της Τράπεζας. Η μόρφωσή του και η μεγάλη του εμπειρία βοήθησαν αποτελεσματικά στην σύγχρονη οργάνωση της Ε.Τ.Β.Α. και στη δυναμική είσοδό της στον χώρο των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών. Η συνεργασία του με τα στελέχη της Τράπεζας ήταν πάντοτε εποικοδομητική και απρόσκοπτη. Από την πρώτη στιγμή αναγνωρίστηκαν οι ικανότητές του και ο σεβασμός και η αγάπη των Υπαλλήλων ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά στις σχέσεις τους μαζί του. Δεν ανέβαλλε τα προβλήματα, τα συζητούσε, ήθελε σωστές και ορθολογικές εισηγήσεις και έπαιρνε άμεσα εφαρμόσιμες αποφάσεις.

Τα πρώτα δάνεια της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων τα διαπραγματεύτηκε ο Καθηγητής, ως αρμόδιος Υποδιοικητής και ως μέλος της Επιτροπής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας. Με αλληπάλληλες συσκέψεις κατά βιομηχανικό κλάδο καθορίστηκε η βιομηχανική πολιτική της Ε.Τ.Β.Α., την οποία εφάρμοζαν οι Υπηρεσίες της. Η μορφοποίηση της πολιτικής αυτής ήταν δικό του έργο. Ο Καθηγητής ήταν, επίσης, Πρόεδρος όλων σχεδόν των επιχειρήσεων στις οποίες η Τράπεζα είχε την πλειοψηφία των μετοχών. Και εκεί έδωσε νέα πνοή με τον ορθολογισμό και την αποφασιστικότητά του.

Ίδρυσε διάφορες επιχειρήσεις σαν θυγατρικές εταιρείες της Ε.Τ.Β.Α. και καθοδηγούσε τις εργασίες τους, σαν Πρόεδρος του Διοικητικού τους Συμβουλίου. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η «Εταιρεία Οργάνωσης και λειτουργίας των Βιομηχανικών Περιοχών», που ανέλαβε σημαντικές πρωτοβουλίες για τη δημιουργία της βιομηχανικής υποδομής της χώρας. Με δικές του ενέργειες, άλλως τε κλήθηκε ο Οργανισμός Βιομηχανικής Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε. (UNIDO) να σχεδιάσει και να οργανώσει τη Βιομηχανική Περιοχή Θεσσαλονίκης, σαν έργο-πρότυπο για τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Με τη ιδιότητα-τέλος-του Υποδιοικητή της Ε.Τ.Β.Α. ήταν σημαντικός Σύμβουλος της Κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου σε θέματα οικονομικής και βιομηχανικής πολιτικής. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στην Τράπεζα ευτύχησε να συνεργάζεται με το Διοικητή Νίκο Πορφυρογένη, έμπειρο τραπεζικό Στέλεχος και αδιάλλακτο προστάτη του κύρους της Τράπεζας, με τον Υποδιοικητή χρηματοδότησης Καθηγητή της Παντείου, επίσης, Γιάννη Σπανδανόπουλο, που έχει βαθειά γνώση της χρηματοπιστωτικής λειτουργίας της επιχείρησης και με τον αλησμόνητο διαπρεπή Δικηγόρο Θεοφάνη Ζούκα, Νομικό Σύμβουλο της Τράπεζας. Η περίοδος εκείνη ήταν μοναδική για τη δραστηριότητα της Ε.Τ.Β.Α..

Ο Καθηγητής Πίντος στη διετία 1975 και 1976 που ήταν Πρόεδρος της Παντείου προώθησε, με εισήγηση του Καθηγητή Σάκη Καράγεωργα, το νέο εκσυγχρονισμένο πρό-

γραμμα της Σχολής, συνεργάστηκε αρμονικά με τους εκπροσώπους των Φοιτητών, αύξησε το επιστημονικό της δυναμικό, ίδρυσε το Ι.Π.Α., το μόνο μεταπτυχιακό τμήμα της Σχολής και γενικά πρόβαλε το ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο της Παντείου στην ελληνική και διεθνή επιστημονική κοινότητα. Στη διάρκεια της Πρυτανείας του, εξ άλλου, η Σχολή αναγόρευσε επίτιμους Διδάκτορες τον Καγκελλάριο Βίλλυ Μπράντ, τον Πρόεδρο τότε και σήμερα Αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ξαβιέ Ορτολί και τον Πρωθυπουργό της Μάλτας Αντρέ Μίντοφ.

Ας σταθούμε λίγο περισσότερο στο Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Ι.Π.Α.. Τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του (1975-76) ξεκίνησε με εκπαιδευτικό πρόγραμμα 2 εξαμήνων. Η πολυάριθμη, όμως, προσέλευση Πτυχιούχων από όλες τις Σχολές - Πολυτεχνεία, Πανεπιστήμια, Α.Σ.Ο.Ε.Ε., Βιομηχανικές και Γεωπονικές Σχολές - και η στάθμη των σπουδών, που καθιέρωσε ο Πρόεδρος του Καθηγητής Πίντος ήταν τέτοια που αμέσως επεβλήθηκε στον Ακαδημαϊκό Χώρο και στη Δημόσια Διοίκηση. Έτσι, από το 1980-81 αυξήθηκε ο χρόνος φοίτησης σε 4 εξάμηνα και αναγνωρίστηκε το πτυχίον του (για όλους τους Πτυχιούχους του) ως ισότιμο με το Master. Η φοίτηση στο Ι.Π.Α. ήταν και παραμένει πάντα υποχρεωτική και η εισαγωγή των πτυχιούχων Α.Ε.Ι. γίνεται με αυστηρές εξεταστικές διαδικασίες. Οι πτυχιακές επιστημονικές εργασίες των Σπουδαστών του αποτελούν, εξ άλλου, θετική συμβολή στη διερεύνηση των περιφερειακών προβλημάτων της χώρας. Στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του το Ι.Π.Α. εξέδιδε και την «Επιθεώρηση Περιφερειακής Αναπτύξεως». Ο Καθηγητής Πίντος έμεινε Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ι.Π.Α. και αφιέρωνε ολόκληρο το χρόνο και τη δραστηριότητά του σ' αυτό, μέχρι την τελευταία μέρα της ζωής του (5-8-1981). Στο Ινστιτούτο δίδαξε ο ίδιος πολλά προχωρημένα μαθήματα σε σημαντικά γνωστικά πεδία της Οικονομικής του Χώρου. Το Ι.Π.Α. ήταν για τον Καθηγητή Πίντο η πραγμάτωση ενός οράματος. Πίστευε και πολύ σωστά, ότι μόνο με τη δημιουργία ικανών και μορφωμένων Στελεχών μπορούσε να προχωρήσει η εφαρμογή περιφερειακών προγραμμάτων στη χώρα μας.

Στη περίοδο της Υπουργίας του (1945) ο Καθηγητής Πίντος αντιμετώπισε με μεγάλη επιτυχία τα δύσκολα προβλήματα επισιτισμού του Λαού αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου, την αισχροκέρδεια, τη νοθεία, το λαθρεμπόριο και άλλες σκληρές καταστάσεις της εποχής εκείνης. Γι'α το πολιτικό ήθος και τις υπηρεσίες του Καθηγητή στην Κυβέρνηση της εποχής εκείνης γράφει ο γνωστός από τη δίκη Λαμπράκη Εισαγγελέας Πάυλος Δελαπόρτας στο βιβλίο του «Το Λιθάρι του Σισύφου» (Θεμέλιο 1979):

«Όταν ήλθε ο Βαρβαρέσσοσ ανάλαβε και τη Διοίκηση της Τραπεζής της Ελλάδος, και το Υπουργείο Συντονισμού με Υφυπουργό του τον κ. Ιερώνυμο Πίντο, τώρα Καθηγητή της Παντείου. Γρήγορα όμως ήρθε σε σοβαρή διαφωνία και διάσταση με το βιομηχανικό κόσμο της χώρας».

«Ακούγονταν δε τερατώδεις φήμες πως οι βιομήχανοι έβαλαν κοινό ταμείο 5.000 λίρες για να ρίξουν το Βαρβαρέσσο. Πως απ' αυτά τα λεφτά εξαγοραζόντανε όσες εφημερίδες πολεμούσαν το Βαρβαρέσσο. Πως μεγάλες ουρές φορτηγών αυτοκινήτων φορτωμένων με ζαρζαβατικά από τους κάμπους της Κωπαΐδας και του Άργους, αγορασμένα από το ταμείο των 5.000 λιρών των βιομηχάνων αδειάζονταν σε χαράδρες και σε χείμαρους, για να μη φθάσουν στην Αθήνα, να παρουσιασθεί έλλειψις και ακρίβεια και να γογγύζει ο κόσμος χειρότερα.

Όλες αυτές οι φήμες έφθασαν και στην Εισαγγελία Πλημμελειοδικών Αθηνών, που προϊστάμενός της ήταν ο μακαρίτης Βασίλ. Σακελλαρίου τότε Αντεισαγγελεύς Εφετών,

αργότερα Αντεισαγγελεύς του Αρχείου Πάγου και Υπηρεσιακός Υπουργός της Δικαιοσύνης μετά το έγκλημα Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη. Ο Σακελλαρίου άρχισε εξέταση και προανάκριση για να βεβαιωθεί αν συνέβαιναν τέτοια φοβερά πράγματα και προ πάντων αν τα υποκινούσαν βιομήχανοι»...

«Εγώ υπηρετούσα ακόμα όπως από την αρχή της κατοχής Αντεισαγγελεύς Πρωτοδικών Αθηνών, και ο Σακελλαρίου λόγω αρχαιότητός μου μου ανέθεσε να τον βοηθήσω σ' αυτή την προανάκριση. Πράγματι εξήτασα πολλές δεκάδες μαρτύρων, αλλά τα έλεγαν τόσο ήξεις αφήξεις, ώστε δεν έβγαινε τίποτε το σαφές που να μπορεί να στηρίξει κατηγορία για τα αδικήματα που ερευνούσαμε ή οιαδήποτε άλλα.

Το μακαρίτη το Βαρβαρέσσο και τον κ. Πίντο τους εξέτασε και τους δύο σαν μάρτυρες, ο ίδιος ο μακαρίτης Σακελλαρίου. Μετά την εξέτασή των ο Σακελλαρίου μου είπε, ότι τόσο ο Βαρβαρέσσος όσο και ο κ. Πίντος αρνήθηκαν όλες τις διαδόσεις για την συγκέντρωση κεφαλαίου 5.000 λίρων προς καταπολέμηση του Βαρβαρέσσου, για την εξαγορά εφημερίδων για τις τεχνητές ελλείψεις, για τις διάφορες έκνομες ενέργειες που προκαλούντο εις βάρος των και τις διέψευσαν κατηγορηματικά. Τότε μου είπε ο Σακελλαρίου και του έδωσα όσες καταθέσεις μαρτύρων είχα συντάξει εγώ, τις ένωσε όλες με τις δικές του και εσημείωσε να πάει η δικογραφία στο Αρχείο λόγω ανυπαρξίας αδικήματος.

Σε λίγο καιρό ο Βαρβαρέσσος εξαναγκασμένος παραιτήθηκε και έφυγε από την Ελλάδα για να γίνει Διευθυντής της Διεθνούς Τραπέζης. Επειδή στις καταθέσεις τους οι Βαρβαρέσσος και Πίντος διαψεύσανε κατηγορηματικά τα φερόμενα ως διαπραττόμενα εις βάρος τους, δεν ξέρω αν άλλοι, αλλά εμείς οι Δικαστικοί δεν εσυσχετίσαμε τη φυγή του Βαρβαρέσσου ως αποτέλεσμα του άγριου πολέμου που του έκαναν οι βιομήχανοι, οι πληρωμένες εφημερίδες κ.λ..

Τον επόμενο χρόνο εγώ είχα προβιβασθεί και υπηρετούσα στο Γύθειο οπότε στη διαδρομή της μεταξύ Αθηνών και Καλαμών που ήταν και ο τελικός της προορισμός χάθηκε μιά μεγάλη μπάλα βάρους μισού τόνου ιματισμού της ΟΥΝΡΑ, με εξαιρετικής ποιότητας περιεχόμενο. Υποκαταστάθηκε δε από μία μπάλα που περιείχε χιλιομπαλωμένα ράκη, του αυτού βάρους.

Μερικά από τα ράκη ήταν και ψειριασμένα.

Για να εξετάσει αυτή τη σοβαρότατη περίπτωση, κατέβηκε ένας από τη Κεντρική Επιτροπή της ΟΥΝΡΑ στην Ελλάδα, ανώτατος, του οποίου δυστυχώς δεν συγκρατώ το όνομά του, Έλληνας την εθνικότητα και περιήλθε πολλές πόλεις της Νοτίας Πελοποννήσου. Ήρθε και στο Γύθειο, γνωριστήκαμε και τον διαβεβαίωσα υπεύθυνα πως ήταν αδύνατο να ήταν κανένας Γυθειάτης στην υπόθεση της εξαφάνισης του δέματος, γιατί στη περήφανη και αξιοπρεπή Μάνη η κλοπή είναι κάτι το άγνωστο. Αν πεις για φόνους μάλιστα.

Εκεί που τρώγαμε στο εστιατόριο ήρθε η κουβέντα για την πολεμική κατά του Βαρβαρέσσου και υποστήριξα πως αυτά ήταν ασύστατα γιατί μας τα διέψευσαν στην ανάκριση και ο Βαρβαρέσσος και ο Πίντος. Τότε ο Έλληνας Σύμβουλος της ΟΥΝΡΑ, επήρε ένα ύφος όχι απλώς σοβαρό αλλά μισοάγριο, και μου είπε: «Και βέβαια σας τα διέψευσαν. Θα σας το πω εγώ. Όλα και περισσότερα ήταν αληθέστατα και τα ήξεραν για αληθινά ο Βαρβαρέσσος και ο Πίντος. Αλλά κάτι σχετικά είχαν φθάσει και στα αφτιά της ΟΥΝΡΑ, η οποία ΟΥΝΡΑ, τόσο εξαγριώθηκε μ' αυτή την αντεθνική πράξη και την ατιμία εις βάρος του Βαρβαρέσσου, που απείλησε πως αν τελικώς αποδειχτούν αληθινά, δηλώνει κατηγορηματικά πως θα διακόψει κάθε χορηγία βοήθειας προς την Ελλάδα. Γι' αυ-

τό κατάπιε το φαρμάκι του ο Βαρβαρέσσος και τα αρνήθηκε καθώς και ο Πίντος και τα διαψεύσανε για να μη τα πληρώσει με τη διακοπή βοήθειας από την ΟΥΝΡΑ, εκείνες μάλιστα τις ώρες, ο ελληνικός Λαός που δεν φταίει σε τίποτα».

Αυτά μου είπε ο Σύμβουλος της ΟΥΝΡΑ, αυτά μεταφέρω εδώ με ακρίβεια απόδοσης μαγνητοφώνου. Ο Βαρβαρέσσος εκεί που αποτραβήχτηκε στη Διεθνή Τράπεζα, μετά λίγο καιρό επέθανε. Ίσως και να έσκασε. Ο κ. Πίντος που τον συνήντησα μιά δυό φορές για να διασταυρώσω όσα μου είπε ο Σύμβουλος της ΟΥΝΡΑ, μου επιβεβαίωσε σε γενικές γραμμές όσα μου είπε ο Σύμβουλος της ΟΥΝΡΑ».

Νομίζουμε, ότι η περικοπή αυτή δεν χρειάζεται σχόλια.

Αλλά και το 1959 συζητήθηκε έντονα στον ημερήσιο Αθηναϊκό Τύπο η είσοδος του Καθηγητή Πίντου στην Κυβέρνηση. Στην εύστοχη πρωτοβουλία του τότε Πρωθυπουργού και σημερινού Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Καραμανλή αντέδρασαν, όμως, τα κομματικά του Στελέχη, γιατί ο Καθηγητής έθεσε σαν όρο συμμετοχής του στην Κυβέρνηση την καθιέρωση αυστηρού προγραμματισμού της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

Τελειώνοντας, ευχαριστώ την πιστή σύντροφο της ζωής του, στις δύσκολες και στις ευχάριστες στιγμές, κυρία Τασούλα Πίντου για τα βιογραφικά στοιχεία που έθεσε στη διάθεσή μου.

Το χρονικό αυτό ας θεωρηθεί σαν μιά μικρή προσφορά στη μνήμη του Καθηγητή Ιερώνυμου Πίντου από ένα Μαθητή του και Συνεργάτη του στο πρωτοποριακό έργο της περιφερειακής και της βιομηχανικής ανάπτυξης της Χώρας.⁴

Αθήνα, Δεκέμβριος 1983

Καθηγητής Νίκος Ι. ΚΟΝΣΟΛΑΣ

4. Το κείμενο αναδημοσιεύεται από τον ομοεικό τμητικό τόμο της ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤ. ΣΧ. ΠΟΛΙΤ. ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: Μνήμη Καθηγητού Ιερωνύμου Δ. ΠΙΝΤΟΥ. Αθήναι, 1984. Επιτροπή Έκδοσης: Καθηγητές Γ. ΚΑΦΟΥΣΗΣ, Ν. ΚΟΝΣΟΛΑΣ, Δ. ΚΟΡΣΟΣ, Β. ΦΙΛΙΑΣ, Κ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ.